

utrechts
monumenten
fonds

STEEN- GOED

Een Vermaarde Grutterij

NR. 19, AUGUSTUS 1994

Omslagfoto:

De Twijnstraat en omgeving in vogelvlucht, ca 1980.

(foto TA-GAU).

"STEEN-GOED" is een uitgave van

STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21

3512 NV Utrecht

tel. 030 - 31 17 61

postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds is een beherende en restaurerende instelling van monumentale woonhuizen in Utrecht.

Voor minimaal f 10,- per jaar of f 250,- ineens is men begunstiger van de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, "STEEN-GOED", de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Inleiding

Wat een straat maakt tot een dierbare, is iets dat samenhangt met heel persoonlijke gevoelens, vaak met in de jeugd opgedane ervaringen. De Twijnstraat is voor mij zo'n dierbare straat.

Direkt na de oorlog heb ik de bibliotheek van Sweers uitgelezen, nu is daar de Rabobank; soms moest ik ondanks mijn te jeugdige leeftijd een maatje citroenjenever halen voor een kostganger van mijn moeder bij de slijter iets verderop. De tekst 'Herminghuijzen-Rinckhuijzen', geschilderd op het bovenlicht van een winkeldeur heb ik nog op mijn netvlies. Namen als Koch, Blom, Wouterse, Goes, Epping, Maarschalkerweerd zijn verbonden met plaatsen waar ik geblinddoekt naar toe loop. Zelfs als ik nu in een file vastzit achter een vuilniswagen of als ik op de fiets vanwege een uitladende Van Gend & Loos over het trottoir verder moet, wil ik over deze straat, door die persoonlijke band, nog geen kwaad woord horen.

Een beetje ademt zij de sfeer van de Lijnmarkt, maar toch specialer, verrassender, omdat je zo'n echte winkelstraat niet meer verwacht zo ver buiten de eigenlijke binnenstad. Het is een stukkie binnenstad aan de buitenkant. Aan de gevelwanden is de ouderdom nog goed af te zien, hoewel vele huizen in de loop van de laatste tweehonderd jaar voorzien zijn van een lijstgevel. De weinige nieuwere gevels vallen bijna niet op en lijken er al een beetje bij te horen. De ligging van de Twijnstraat leende zich in de ogen van de veranderaars niet voor doorbraken. Daarom is zij - gelukkig - relatief weinig veranderd.

De verhuizing van 'Albert Heijn' van Twijnstraat 37 naar nummer 10 vormde indirect een aanleiding tot archeologisch onderzoek op en achter de plek van de geplande nieuwbouw.

De schrijver van dit Steen-Goed heeft daar zelf meegegraven. De vele kelders, kuilen en putten die zichtbaar werden versterkten de wens meer over de geschiedenis van deze plek te weten te komen.

Wie hebben op dit stuk grond gewoond; hoe kwamen zij aan de kost? Het liefst zouden we de lezer door de hele straat willen leiden en van elk huis zijn geschiedenis vertellen.

De plek van alle kanten bekeken.

Dit Steen-Goed gaat over huizen en erven die liggen of gelegen waren binnen een groot blok, dat hieronder is afgebeeld.

Het blok wordt begrensd door de Twijnstraat, Nicolaasstraat, Lange Nieuwstraat en de Vrouwjutenstraat. (Voor de bouw van het zgn. Crisiscentrum in 1970 was de Eligenstraat nog de noordgrens in plaats van de Vrouwjutenstraat).

Rond 1800 was het volledig volgebouwd met in het algemeen kleine woningen voor werkende en merendeels arme mensen.

De kadasterkaart van 1832.
(overgetekend Si.)

Het blok werd doorsneden met de in noordzuid-richting lopende Achterweg en haaks daarop enkele stegen en sloppen, waaronder de Eikenboomsteeg en Koningsteeg. Aan deze steeg lag nog het Koningplein, een naam die een fontein in het midden zou rechtvaardigen in plaats van de 10 onverklaarbaar bewoonde huisjes die op het plein uitkeken.

*Inkijkje in de Eikenboomsteeg vanuit de Lange Nieuwstraat, vlak voordat zij in 1970 ten offer viel aan het Crisiscentrum.
(foto TA/GAU)*

Er was rond 1800 een gemengde bevolking: naast de neringdoenden en ondernemers in de Twijnstraat en de bewoners van de kleine huisjes op het achterterrein, woonden in dit blok ook nog de 'bewoners' van het toenmalig 'Dolhuijs'.

Daarvoor, in de 16de eeuw, was het blok verdeeld in grote erven die van de Twijnstraat naar de Achterweg liepen en daar veelal een uitgang hadden. Aan het Nicolaaskerkhof werd de bebouwing vooral bepaald door de toen nog machtige religieuze instellingen.

Karmelietenklooster

In de directe omgeving van de Twijnstraat lagen drie kloosters: bij de Doelenstraat het Nicolaasklooster, bij het Centraal Museum het Agnietenklooster en aan de noordzijde van het Kerkhof het Karmelieten- of Vrouwenbruederklooster. Over dit laatste klooster iets meer omdat het een rol speelt bij de perceelsvorming in 'ons' blok.

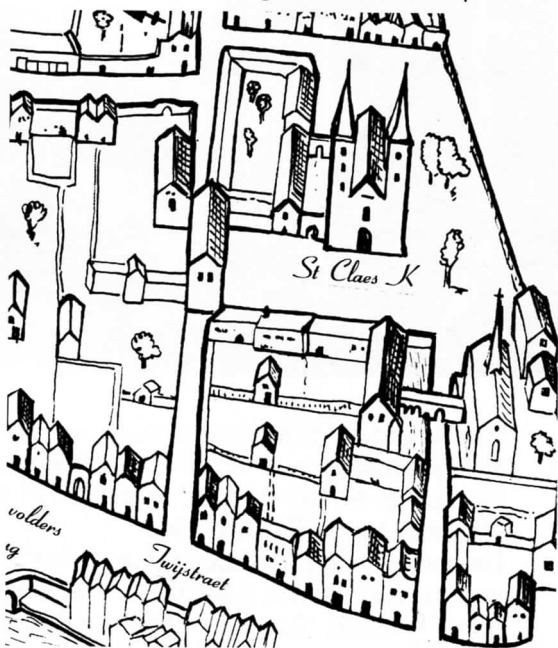
In 1529 moesten de Karmelieten hun klooster, dat oorspronkelijk stond aan de Lange Nieuwstraat tussen Catharijnesteeg en Zuilenstraat, afstaan aan de Johannieten. In ruil daarvoor kregen de Karmelieten van de kerkelijke overheid de parochiekerk van St. Nicolaas.

Zij mochten voor hun klooster

"...copen ende werven alle die huysingen ende erven aen de Noertzyde van Sinter Nicolaeskerk en Kerckhoff streckende van Noertwesten hoek totte roester van de Afterwech aen de Noertoosten hoeck.... "(1)

De situatie, rond 1570, wordt verduidelijkt door de plattegrond van Frans Hogenberg. De Nicolaasstraat, zoals we die nu noemen, lijkt op deze kaart een aan beide zijden onbebouwde weg die voert naar een kloostergebouw. Aan te nemen is dat de Karmelieten dit gebouw hebben laten bouwen op de door hen verworven grond. Het versperde de straat of toegangsweg niet helemaal. Aan de zuidzijde was een smalle doorgang naar het Kerkhof. De Karmelieten hebben betrekkelijk kort van hun nieuwe vestiging kunnen genieten. In 1585 moesten zij hun gebouwen afstaan aan de kerkmeesters van de inmiddels gereformeerde Nicolaaskerk.

Diverse gebouwen op het Kerkhof en ook het gebouw dat op de kaart de Nicolaasstraat versperden werden afgebroken. De huidige rooilijn aan de noordzijde van het Kerkhof en de Nicolaasstraat is toen ongeveer tot stand gekomen.

Situatie in 1570. (detail van de tekening van Frans Hoogenberg)

Het oude Spinhuis

Aan die noordelijke rooilijn van het Kerkhof blijft in ieder geval één gebouw voor sloop gespaard. De 'executoiren van de testamenten' van Mr. Evert van de Poll kopen dit gebouw. Zij vervullen hiermee de laatste wil van Evert van de Poll: het stichten van een huis waarin werkgelegenheid wordt geboden aan bedelaars. Het huis werd het Spinhuis genoemd. Om een of andere reden schijnt dit huis voor dit doel niet goed te voldoen want in 1615, nog maar 13 jaar na de dood van Evert van de Poll, wordt het huis alweer verkocht en verplaatst

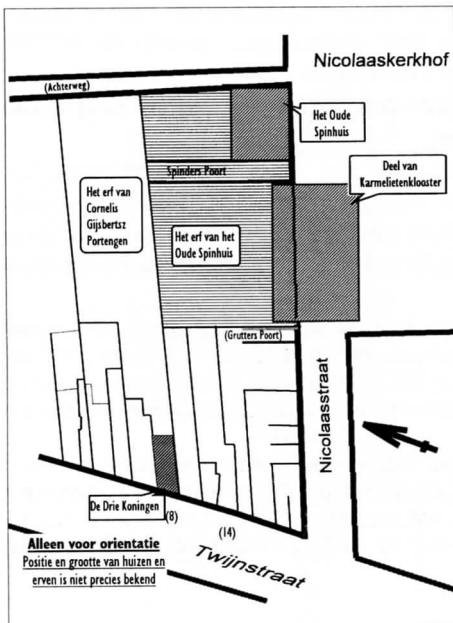

men de aktiviteit naar een huis aan de overkant (de poort, naast Nicolaasdwardsstraat 2).

Het perceel waarop het Spinhuis stond wordt in de verkoopakte omschreven als: " Huis en hofstede, met oudeigens t.b.v. het weeshuis (62 stuiver), snijdersgilde (28 st.) en linneweversgilde (6 st.), met een belending westwaarts een huis en erf in de Nicolaasstege, waarvan het erf nu toebehoort aan Cornelis Gijsbertsz Portengen, noordwaarts het erf van dezelfde Portengen, oostwaarts de Achterweg en zuidwaarts het Nicolaaskerkhof ".

Deze uitgebreide omschrijving geeft goed weer hoe de ligging was van dit Spinhuis met erf. Het moet een vrij breed en diep perceel zijn geweest want het aan de noordzijde belendende erf van Portengen is (waarschijnlijk) Twijnstraat 8.

Hoewel dit Spinhuis maar hoogstens 13 jaar spinhuis is geweest blijft die naam nog lang aan dit gebouw en deze plaats gebonden. De kopers nemen een hypotheek van f. 3100.- die verstrekt wordt door de verkopers, de uitvoerders van het testament van Evert van de Poll. Als in 1719 het huis en de grond wordt verkocht spreekt men nog van "Het Oude Spinhuis". Ook het oudeigen van 28 stuiver t.b.v. het cleermakersgilde evenals de hypotheek van f. 3100.- rustten toen nog op het huis. Zelfs in 1811, bij een transport van Twijnstraat 10, refereert men nog aan die naam:

'Achter tegen het erf van wat vroeger het oude Spinhuis is geweest'.

Uit die tekst zou men kunnen afleiden dat het gebouw van het Spinhuis er toen niet meer stond maar dat men nog wist dat het er gestaan had. In 1754 komen we ineens de Spinderspoort in de transportakten tegen (ook regelmatig Spinhuispoort genoemd).

In dit, aan de westzijde van het (oude) Spinhuis gelegen poortje of doodlopende steeg, stonden vóór die tijd al een aantal kameren.

Positie van de bebouwing in 1590 aan de noordzijde van het Nicolaaskerkhof.

De Willem Arntsz Stichting.

Het 'Dolhuys', op de hoek van de Agnietenstraat en de Lange Nieuwstraat, nam voor 1800 nog betrekkelijk weinig ruimte in. De indeling van het grote blok (zie p. 2) is daarna volledig bepaald door de uitbreidingen van de Willem Arntsz Stichting. In 1970 was uiteindelijk 85% van de oppervlakte van het blok eigendom van de Stichting. Het is daarom nodig een aantal woorden te wijden aan deze ontwikkeling.

We constateren dat in Nederland tussen 1400 en 1500 vele Gasthuizen en Dolhuizen worden gesticht. Voor dit boekje zou het te ver voeren om in te gaan op wat er toen in die maatschappij leefde en wat tot die gunstige ontwikkelingen leidde.

Willem Arntsz leefde in die tijd en behoorde tot de hogere klasse in Utrecht. In de politiek had hij zich gekeerd tegen de bisschop. Een gevolg daarvan was een verbanning uit de stad waardoor hij enkele jaren (1449-1455) in Vlaanderen doorbracht. Mogelijk heeft Willem Arntsz daar kennis genomen van een vorm van krankzinnigenverpleging. Hij was kennelijk daardoor zo gegrepen dat hij, nadat hem was toegestaan terug te keren in Utrecht, initiatieven genomen heeft om, samen met anderen, een huis te stichten waarin aan de 'dollen' - zoals geesteszieke mensen toen en nog lang daarna genoemd werden - een zekere verzorging kon worden geboden. Bij zijn overlijden, rond 1460, vermaakte hij aan het Ste. Barbara en St. Bartholomeus Gasthuis daartoe een som geld.

Op de hoek van de Agnietenstraat en Lange Nieuwstraat werd in 1460 een nieuw huis gebouwd. Daarnaast bouwde men nog 6 afzonderlijke en afsluitbare kamers, de zgn. dolhuisjes, waarin de patiënten 'woonden'. In het begin was er nauwelijks sprake van uitbreiding. In 1700, na 2 1/2 eeuw, is de capaciteit van het 'Dolhuis' nog maar gegroeid tot ongeveer 50 patiënten.

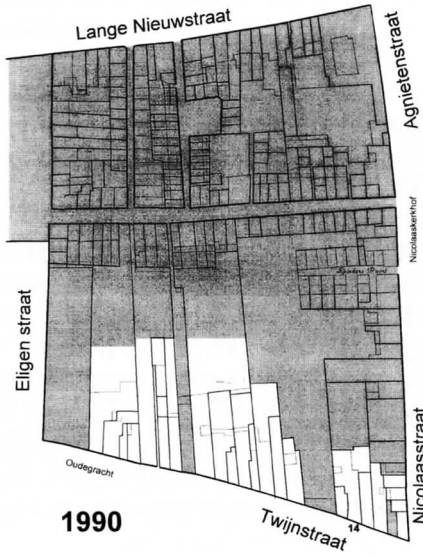
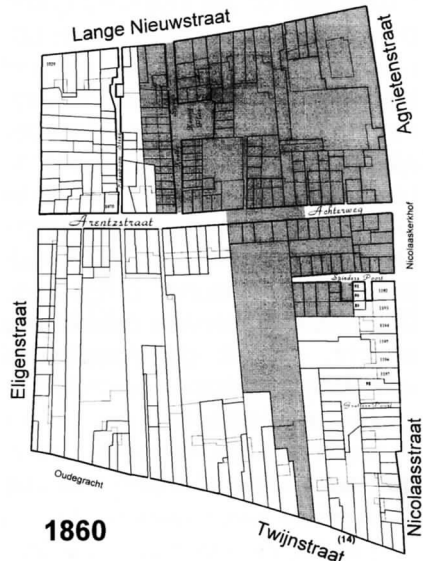
In 1793 komt op de hoek het thans nog bestaande gebouw tot stand, met de hoofdingang aan de Agnietenstraatzijde. Dit veranderende aanzicht van het gesticht lijkt een voorbode van een periode van uitbreiding die zich in tegenstelling tot de voorgeschiedenis snel voltrekt.

Deze periode gaat samen met een grote verandering in gezichtspunten ten aanzien van de behandeling van geesteszieken waarbij de naam van prof. dr. J.L.C. Schroeder van der Kolk (1827-1862) genoemd moet worden. Het lijkt alsof pas in die jaren de gedachte opkomt dat geesteszieken mensen zijn die ook nog kunnen genezen.

De patiënten krijgen een betere behuizing en daarnaast is er meer en meer ruimte nodig voor recreatie en werkplaatsen t.b.v. bezigheidstherapieën voor mannen en vrouwen. Het zou hier te ver voeren om alle vernieuwende methoden op te sommen. Het gedenkboek van de W.A. Stichting 1461-1961, geeft hierover zeer leesbare informatie.

Na 1830 worden met regelmaat huizen aangekocht en vervolgens afgebroken en nieuwe vleugels aan het gebouw toegevoegd.
Op onderstaande plattegronden is deze groei te volgen:

Twijnstraat: een straat waar veel te koop is.

Voorzover bekend is de Twijnstraat sinds mensenheugenis en langer vooral een straat van neringdoenden en kleine bedrijfjes. Je gaat er ook nu nog heen om boodschappen te doen. De straat leidde eeuwenlang het verkeer naar de stad dat door de zuidelijke toegang, de Tolsteegpoort, binnenkwam. Dat maakte de straat zo geschikt om te dienen als koopcentrum voor de onmiddellijke agrarische omgeving. Deze functie - in vele publikaties belicht - heeft de straat om voor de hand liggende redenen verloren. Niettemin is de Twijnstraat een drukke winkelstraat gebleven waar zeer veel te koop is.

De Twijnstraat in 1902 (ansicht).

Een straat voor iedereen.

Wie op zoek is naar grootheden of belangrijke gebeurtenissen kan dit boekje beter wegleggen. Deze straat is immers bij uitstek het domein van de gewone man en van het dagelijks leven. Ook gewoonheid kent zijn gradaties. In de kleine straatjes en de achterwegen woonden - zo mogen we aannemen - buitengewone gewone mensen boven en naast stallen en mestbakken, op of onder de rand van de armoe. Ongetwijfeld kwam ook de 'deftigheid' in de straat. Lange tijd was het W.A.-Huis een 'eiland' in de buurt. Thans maken ook diens bewoners meer deel uit van de buurt. Voor iedereen in de buurt is in de Twijnstraat koningschap weggelegd, als hij maar klant wil zijn. Ook nu nog kunnen de winkels in de Twijnstraat door hun assortiment in heel veel dagelijkse en minder dagelijkse levensbehoeften voorzien. Daarbij gaat het niet om brood alleen.

Mensen lopen even door de straat alleen voor de gezelligheid. De schrijfster Ina Boudier-Bakker vond er inspiratie voor veel van haar verhalen. De straat was vroeger ook het sociale hart van de buurt. Buurtbewoners namen het voor - en tegen - elkaar op volgens geschreven en ongeschreven regels.

De buurt van het benedeneind

In het verleden waren zaken zoals veilig wonen, burenhulp, sociale controle nog belangrijker dan nu. In onze tijd hebben wij het op onze manier geregeld. In het verleden kende men daarvoor **de buurt**. Buren organiseerden zich in buurten van een overzichtelijke grootte. Ze regelden de bij het dagelijks leven behorende zaken volgens door hen zelf opgemaakte reglementen in een door hen zelf gekozen hiërarchie .

De Twijnstraat was verdeeld in 2 buurten: het boven- en benedeneind. Bij de laatste, de noordzijde van de straat, behoorde oorspronkelijk ook de Nicolaasstraat en het Kerkhof.⁽²⁾ In 1675 kregen ze ruzie.

De burgers van het benedeneind van de Twijnstraat verzoeken in een brief aan de Vroedschap de buurt op te splitsen:

Geven ootmoedelijk te kennen de respectieve geburen van 't nedereijnde van 't Wijstraat alhier binnen Utrecht dat zij supplianten tot nog toe met de geburen van 't Nicolai Kerkhoff eene buurd hebben geweest ende nu gaarne haare buurd van 't Wijstraat ende de buurt van 't Nicolai Kerkhoff soude separeeren in twee buurten, om redenen dat de buurt van 't voorz. Nicolai Kerkhoff door het aantimmeren der huisinge in de Nicolaistraat meer dan sufficient is om een buurt op sijn selven te weesen alsmede de buurt van de supplianten dat meede tusschen de voorsz. twee buurten dagelijks groote disputen en onheijlen ontstaen .....

Tussen de regels proeven we een verschil van inzicht tussen de 'mid-denstand' van de Twijnstraat en de 'arbeiders' van de inmiddels, na de afbraak van het Karmelietenklooster, volgebouwde Kerkhofbuurt.

Een indruk van wat er o.a. in zo'n buurt omging krijgt men door het reglement in te zien. Hierbij enkele artikelen:

- Eerstelijk zal eenieder die sijn buurtschap zoekt te winnen en die aangemen sal worden aan dese buurd, promptelijk moeten betalen 30 stuivers. Die een hujs of kamer koopt in dese buurd sal moeten betalen voor een hujs 30 stuivers en voor een kamer 15 stuivers. Als iemand van de geburen word verkoren tot Schout, Buurmeester, Schepen ofte Secretaris, so sal dengeenen die daartoe word verkoren aan de gemeene buren niet meer gehouden weesen te geven, als hij begeert.
- Als iemand die onder de Buurd behoorende, hetsij man of vrouw, komt te sterven of ook bij eenig ander sterfgeval aan sijn hujs so zijn de geburen verpligt om in 't swart komen te dragen. Het geld komende van 't sterfhuis voor de dragers sal aanstonds op dieselve dag moeten worden verteert, of soo daar enige verhinderinge komt soe sal men hetselve met meerderheijd van stemmen moeten goedkeuren wanneer de verteering geschieden sal dog niet

langer als de klok's avonds tot tien uren en dan voorts soo daar eenig geld kwam over te schieten so sal men hetselve tesamen verdeelen en soo er te kort komt hetselve daar bij te leggen een iegelijk evenveel.

- Soo den een den anderen in de bijeenkomst der buuren komt te schelden ofte benadeelen soo sal de grosseur betalen een boete van 12 stuivers en de partij een boete van 6 stuivers en vervolgens sal niemand dit mogen bekent maken buiten de buurt op straffe van 12 stuivers.

- Als de schout de buurt laat vergaderen die als dan niet komt sal verbeuren 2 stuivers, uitgesondert die siek of buiten de stad is. etc, etc.

Men kende in de buurt diverse functionarissen: buurmeester, schout en secretaris. De laatste hield in een boek, het usansieboek geheten, gebeurtenissen en geldzaken bij. Hierin staan de nieuwe bureu, gekochte huizen, benoeringen, overleden bureu, leden die bedankten of geroyeerd werden - of net daar tussenin - zoals:

'2 juni 1776 - Daniel Felicks, nadat hij medegeeteerd hat en medegedeelt, hij heeft de buurt bedanckt sonder reden en ook onbetamelijk'

Vooral het 'dragen' van buurtgenoten naar hun laatste rustpaats is een belangrijke aktiviteit waarbij de hulp van de buurt werd ingeroepen en die bijdroeg tot de onderlinge saamhorigheid. De familie van de overledene gaf dan aan de dragers een bedrag, evenredig aan de status van de overledene, dat 'gezellig edoch stemmig' werd besteed en voornamelijk de kastelein ten goede kwam. Ook dat werd dan weer in het usansieboek verantwoord en verrekend, want men kwam er nog wel eens toe om meer te verteren dan er te verteren was.

Over de naam

De Twijnstraat kreeg eigenlijk pas aan het eind van de vorige eeuw zijn huidige naam. In de meeste geschriften waarin de straat werd genoemd moest zij het doen zonder de **n**. Ook de **t** aan de voorkant was niet altijd zeker van zijn plaats.

Van de Monde schrijft dat de Twijnstraat in 1337, in de oudste aan hem bekende vermelding, '**Twijstraat**' wordt genoemd.

Ook zegt hij in 1844: 'Er zijn mensen die Twijnstraat geschreven willen hebben', hiermee een trend aanduidend zonder ons duidelijkheid te geven wie de **n** zonodig wilden toevoegen, en waarom. In zijn bekende boek geeft hij zelf aan het hoofdstuk over deze straat de naam: 'Twijstraat', daarmee partij kiezende voor het in zijn tijd gebruikelijke **Twij** en niet voor **Twijn**.

Notarissen gebruikten, in hun toch officiële documenten, alle vormen: 't Tweestraat, Twijestraat, Tweijestraat, Het Wijstraat, 't Weijstraatje. Op de huisnummeringsplattegrond van 1860 staat 't Weistraat en het parallel lopende deel van de Oudegracht heette op die kaart 'Achter het Weistraat', duidelijk met het lidwoord 'het'. Ook vinden we een enkele maal 'het Weijstraatje'. Of het nu **het** of **de** Twijnstraat moet zijn is ook geen uitgemaakte zaak. Voor beide lidwoorden kunnen argumenten worden aangedragen: het blijft speculeren.

Over de betekenis van de naam geeft van de Monde geen uitsluitel; wel een opsomming van de hem bekende mogelijkheden:

- Twij kan van twist komen. Vanwege onrust of oproer in de straat.
- Twijn van garentwijnders, waarvan niet bewezen is dat zij daar hebben gewoond.
- Twij betekent ook twee; de Twijnstraat is een dubbele straat naast de Oudegracht (net als de Lijnmarkt).
- Twij van twijg, vanwege de mandenmakers.

Maar hoe dan ook: de reden voor de naamgeving moet zijn gelegen **vóór 1337** aangezien die naam toen al werd vermeld.

Aan bovenstaande opsomming zou nog kunnen worden toegevoegd dat de straat ook haar naam kan hebben gekregen van het huis Ter Weide dat ca. 1350 aan de Oudegracht stond. Ter Weidestraat lijkt mij zeer goed veranderbaar in Ter Wei > Te Wei > Twei > Twijstraat

Het benedeneind onder de loupe.

Begin 1600 stonden langs het noord-oostelijk deel van de Twijnstraat evenveel huizen als momenteel. Ook de breedte van geen enkel pand lijkt - ondanks de vele transakties tussen toen en nu - te zijn veranderd. Aan de achterzijde veranderde de vorm van de percelen wel. Daar verkocht men nog wel eens grond voor de bouw van nieuwe huizen of ook wel eens onderling als burens onder elkaar,

Een historische rondgang langs een aantal van deze huizen laten we beginnen bij Twijnstraat 8.

Twijnstraat 8. Van dit huis vangen we het eerste duidelijke signaal op uit 1599. Het blijkt dan eigendom te zijn van Cornelis Gijsbertsz. van Portengen⁽³⁾, laecken koper, die dan een hypotheek van 1000 gulden neemt op dit huis dat omschreven wordt als:

'Liggende aan de oostzijde Wijstrate, huisinge, erf en hofstede, genaempt "De Drie Koningen", streckende voor van de strate tot aen de Achterweg'

Portengen is waarschijnlijk al in 1577 eigenaar, want dan koopt een Cornelis Gijsberts - zonder dat daarbij de familienaam Portengen wordt vermeld - van het Convent van de Karmelieten:

'... een erff en schuertgen aen de heijnmuur van 't Convent van de Carmelieten, strekkende tot op den Achterwech ...'

De huisnaam "De Drie Koningen" komt het eerst voor in 1599 en zal waarschijnlijk door Portengen aan dit huis zijn gegeven. De naam wordt daarna bij vele transakties genoemd, tot 1853 toe. Het is met zijn oppervlakte van ca 1800 m² het grootste perceel in de omgeving. Wat er met zo'n groot huis en zo'n groot perceel grond wordt gedaan is uit de papieren niet duidelijk geworden. Wel dat het gedurende lange tijd in handen is van lakenhandelaren. Van een viertal achtereenvolgende eigenaren is bekend dat zij 'laeckencopers' dan wel 'drappenerders' waren.

Het perceel heeft een uitgang aan de Achterweg. In 1704 blijken er achter op het erf 4 kameren gebouwd te zijn naast deze uitgang. In 1820 worden deze huisjes verkocht. Er worden dan regelingen getroffen over het onderhoud van regenbakken en beerputten die in de hof liggen, maar ook dat de ramen van de huisjes die op de hof uitkijken op kosten van de kopers voorzien moeten worden van koekoeken. Als in 1841 Johannes Evers, winkelier, het huis voor f. 10000.- aan winkelierster de weduwe Rozenberg verkoopt, geeft de akte ons een indruk van de toenmalige omvang van "De Drie Koningen":

"... voorzien van 5 benedenkamers, 2 keukens, 3 kelders, 5 bovenkamers, 1 provisiekamertje, 3 zolders, allen met een vliering, wijders een grote tuin met tuinhuis en plaatsje, hebbende een uitgang aan de Achterweg en aan de Spinderspoort ..."

Waarschijnlijk vanwege de uitgang van het perceel op Achterweg en Spinderspoort kwam het als eerste huis van de Twijnstraat in contact met de uitbreidingsdrang van de W.A. Stichting. Die stichting heeft dan al bijna alle huizen aan de Achterweg in bezit. In 1853 wordt ook dit huis, vanouds 'De Drie Koningen' door Mr. H.C. v. Loenen, de huismeester van de W.A. Stichting, voor f. 9000.- gekocht. De verkoper bedingt dan wel de voorwaarde om nog een jaar:

"... het benedenhuis te blijven bewonen, in de tuin te mogen wandelen, benevens de vruchten te genieten die de tuin zal leveren ..."

"De Drie Koningen" wordt in 1857 afgebroken. In 1860 staat een nieuw groot huis op dezelfde plaats. Prof.dr. J.P.T. van der Lith, de

geneesheer-directeur van de W.A. Stichting van 1859 tot 1881, woont dan in dat huis. Rond 1900 wordt het bewoond door de toenmalige directeur Dr. A.Th. Mol.

In 1923 wordt ook dit huis afgebroken en in 1925 staat er het Zusterhuis van de W.A. Stichting, gebouwd op het perceel van "De Drie Koningen" en op dat van het buurhuis Twijnstraat 10.

Twijnstraat 10. Jan Claeszn van Dort - glasschrijver van beroep en in 1599 buurman van Portengen - verkoopt zijn huis in 1607 aan 'cleermaecker' Peter Caerlsz. Lemeau. Het wordt daarna om de paar jaar verkocht, waaronder aan een 'verwer' en aan een lakenkoper, In 1616 komt het in handen van wijncooper Gisbert Dirxz van Halen. Deze sluit tegelijkertijd een overeenkomst met de eigenaar van "De Drie Koningen" betreffende 'getimmer en bouwen van een muir en het schoonhouden van een geut'. Mogelijk wordt een nieuw huis gebouwd.

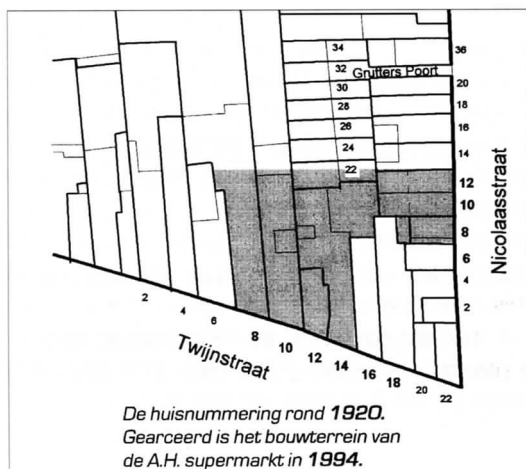
Het is een smal maar vrij diep perceel want het reikt achter tot aan het erf van het 'Oude Spinhuis'. Na Gisbert Dirxz van Halen heeft het huis tussen 1634 en 1792 negen opeenvolgende eigenaren die er niet zelf in wonen. De eerste eigenaar die er wel in woont is Gerrit Vierkaart. In zijn overlijdensbericht staat dat hij woonde aan de oostzijde van de Twijnstraat en een weduwe en minderjarige kinderen achterlaat. Hij had de collecteursrechten in de Nicolaaskerk.

Bij de volkstelling in 1813 is Twijnstraat 10 gehuurd door Van Rinckhuijzen, de drogist van Twijnstraat 4, en in gebruik als pakhuis.

In 1821 wordt nr. 10 kadastraal omschreven als tapijtfabriek. In 1824 wordt het perceel eigendom van Van Rinckhuijzen. Als deze in

1838 overlijdt wordt het, als pakhuis betiteld, overgedragen aan zijn compagnon Ernst van Herminghuijzen. In 1851 is Van Herminghuijzen geëmigreerd naar Ohio in de Verenigde Staten.

Een gevolmachtigde, wijnhandelaar - G. Nagtglas Versteeg, verkoopt het als pakhuis aan drogist Johannes van Grüting. Deze had inmiddels ook de drogisterij in Twijnstraat 4 van

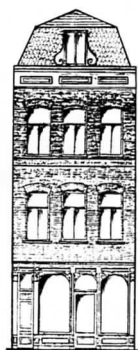
Van Rinckhuijzen overgenomen. In 1884 bieden de erven Van Grüting Twijnstraat 10 aan op een openbare verkoping als:

'Pakhuis, bestaande uit 2 afzonderlijke gebouwen met erf, grond, kelder en kluis, benevens een tuin met vruchtbomen beplant, kadastraal bekend als tapijtfabriek'.

Het wordt toegewezen voor f. 7700.- aan de graankoper W. de Haan. De in deze omschrijving genoemde kelder moet onder het achtergedeelte van het huis hebben gelegen. Bij de opgraving zijn op de plaats van het voorhuis, enkele meters onder het maaiveld, de resten aangetroffen van een 15de-eeuws houten huis welke niet waren verstoord door een daar gebouwde kelder.

Willem de Haan gaat het huis verbouwen. Hij vraagt vergunning om het voorhuis tot een winkel-woonhuis met aparte bovenwoning te mogen verbouwen. Na dit plan te hebben uitgevoerd bouwt hij, een half jaar daarna, op het achterterrein een bakkerij.

De bakkerswinkel wordt al in 1905 een sigarenwinkel van Simon Mantel, die het op zijn beurt in 1923 verkoopt aan de Willem Arntz Stichting. Samen met het buurhuis Twijnstraat 8 wordt het afgebroken en maken ze plaats voor het Zusterhuis.

Zo zag Twijnstraat 10 eruit tussen 1885 en 1923.

Twijnstraat 12. In een periode van slechts enkele jaren, 1601-1619, verwisselt het huis vijfmaal van eigenaar. Het lijkt voor de kopers en verkopers een handelsobject. Het is zwaar belast met hypotheeken, die met de koop steeds worden meegenomen. Men spreekt in de akten over het kleine huis. We laten dit huis (in dit boekje) zijn geschiedenis beginnen samen met Twijnstraat 14 en 16.

Deze drie panden zijn in 1619 het eigendom van 2 zusters: Jacomina (soms Jacobghen) en Jannighen van de Berch. Hoe het eigendom over hen is verdeeld wordt niet duidelijk. Blijkbaar zijn zij gedwongen om nog meer hypotheek op te nemen: alles bij elkaar geteld gaat het om ca. 9000 gulden, voor die tijd erg veel. Het gaat dan ook niet goed met hen: in 1621 moeten zij de 3 huizen verkopen.

Twijnstraat 12 wordt verkocht aan Loeff van Everdingen. Nr. 14 gaat naar Abraham van de Dussen en nr. 16 naar Jan van Braeckel. Twijnstraat 12 dat eind 16de eeuw gebouwd⁽⁴⁾ is, is aan de achter- en zijkant omgeven door nr. 14. De vreemde vorm van de tussenmuur, waarin een buiging en een bajonetknik, doet vermoeden dat beide huizen bij hun ontstaan iets met elkaar te maken hebben gehad.

De erven van Van Everdingen verkopen in 1658 het huis aan een bakker Dirck Gijsbertsz. Coppelmans. Of de nieuwe koper daar woonde en daar zijn beroep uitoefende is niet bekend. In 1800 - na negen wisselingen van eigenaar waarvan het beroep niet werd genoemd - is het weer in handen van een bakker: Roelof van der Grindt.

In 1856 wordt het huis verkocht aan winkelier Hendrik Anthony Bosshardt. Deze had een bekende manufacturenzaak in Twijnstraat 24, op de zuidhoek van de Nicolaasstraat. In 1892 wordt het huis weer aan een broodbakker verkocht: Petrus Hendrik van Gendt. Tussen ca 1890 tot 1920 is het pand verhuurd aan een barbier. Daarna wordt het gekocht en in gebruik genomen door de lederhandel Danvers.

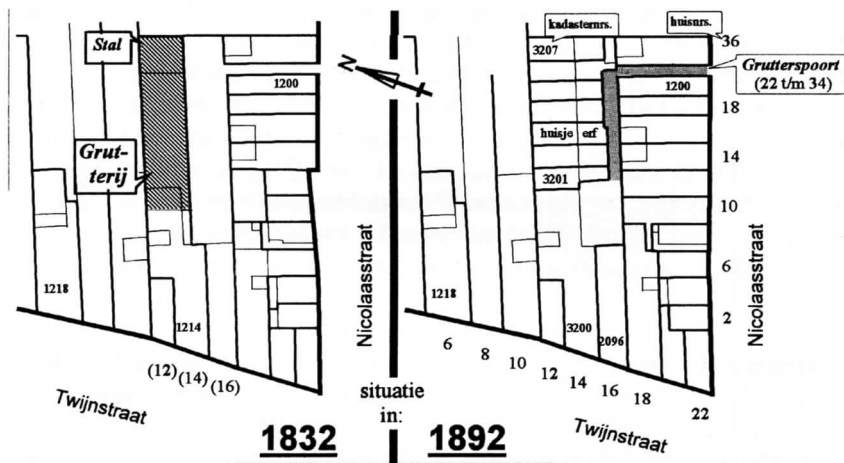
Twijnstraat 14. Dit perceel speelt, wat betreft ligging en functie, een **centrale rol** in dit verhaal. Rond 1600 was dit huis in handen van Cornelis Portengen, die wij ook al kennen als eigenaar van 'De Drie Koningen'. Het begint vrij klein, maar door grondaankopen, steeds ten koste van nr. 16, wordt het in de loop van tijd een groot perceel. In 1608, 1609, 1621, 1755 en in 1841 wordt een deel van de grond liggende achter nr. 16, toegevoegd aan nr.14.

Hierdoor ontstaat een diep perceel met een uitgang naar de Nicolaasstraat. In 1703 verkopen de erfgenamen van Abraham van de Dussen het huis aan Kornelis Kuijk. Hij is afkomstig uit Nieuwpoort (Z.H.) en is grutter van beroep. Hij bouwt achter op zijn perceel een grutterij die hij 'De Nieuwpoortse Grutterij' noemt. Als Kornelis Kuijk overlijdt, krijgt zijn familie in Nieuwpoort een som geld en zijn weduwe de grutterij. Dat Kornelis Kuijk deze grutterij opzette blijkt uit het feit dat bij de koop van het terrein niets over een grutterij wordt gezegd, terwijl bij de verkoop in 1724 aan grutter Jan Finjé een uitgebreide omschrijving wordt gegeven van een grutterij. Grutter Jan Finjé, die ten tijde van deze koop nog in 'Saltbommel' woont, wordt burger van Utrecht in 1725. Hij trouwt in dat jaar met een Utrechtse gruttersdochter, Wilhelmina Verhuijsen. Haar vader staat borg bij de koop van de grutterij. Uit het huwelijk ontspruiten tien kinderen.

Een kleinzoon van Jan Finjé begint in Utrecht een wijkoperij. Deze bestaat weliswaar sinds 1979 niet meer, maar de naam zullen velen zich nog herinneren van "Finjé & Co. Stadskelder", Hofleverancier.

In 1840 koopt meestertimmerman, aannemer zouden we nu zeggen, Johan van der Grindt: "Eene huizinge met stallinge, tuin, erven en grond, vanouds de "Nieuwpoortse Grut- en Gortmolen"

Een jaar erna koopt Van der Grindt het achtererf van Twijnstraat 16, breekt voor zover nog nodig de grutterij af, en bouwt daar een eigen buurtje met 7 kleine huisjes, de Grutterspoort genaamd.

Achter de huizen Twijnstraat 14 en 16 ontstaat rond 1850 een woonerf.

In 1858 wordt het hele complex verkocht aan Hendrik Bosshardt, die ook nr. 12 in bezit had. In 1892 wordt het eigendom van Petrus H. van Gendt. Deze verbouwt de voorgevel van nr. 14, waardoor de winkelpui eruit gaat zien zoals die er nu nog uitziet. Het wordt dan verhuurd aan manufacturer Benedictus Simons, die het winkelpand in 1919 koopt. De Grutterspoort met zijn huisjes wordt verkocht aan de oprukkende W.A. Stichting.

Twijnstraat 16. Zoals reeds gezegd was Twijnstraat 16 vroeger een groot perceel, dat zich uitstreckte naar de Nicolaassteeg, maar ook voor een flink deel achter Twijnstraat 14 lag. In 1621 kocht de chirurgijn Jan van Braeckel dit perceel van de gezusters Van de Berch. Bij de opgraving werd in een beerput een groot aantal medicijnflesjes gevonden. Mogelijk zijn die afkomstig van deze chirurgijn.

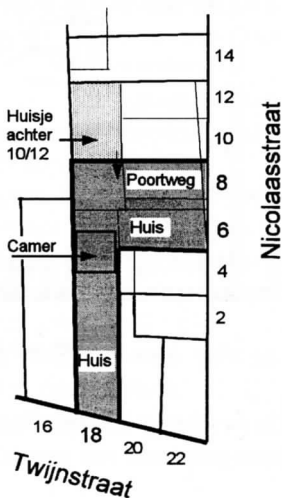
Als de weduwe van de chirurgijn hertrouwt met een 'lediger cleermaecker' (5) komt het huis een zestigtal jaren in handen van wolbereiders, wolvercopers en meestercaerdemakers. In 1666 wordt het huis in een akte "De Stadt van Munster" genoemd en in 1690 "t Spaanse Casjack". Deze naam heeft het in 1755 nog. Een Casjack is een wijde mantel; het ligt voor de hand om te denken dat deze naam verband houdt met het kleermakersberoep.

In 1841 verkoopt winkelier en kaaskoper Hendrik Vermeulen, het achtererf aan zijn buurman, de aannemer Van der Grindt. Het perceel dat ondanks de vele aderlatingen in het verleden toch nog 360 ca groot was, wordt nu gereduceerd tot de huidige grootte van 95 ca. Hendrik Vermeulen lijkt niet veel geluk te hebben. Hij raakt zijn huis op een wat onbenullige manier kwijt. In 1845 vraagt een deurwaarder hem in naam des Konings en op verzoek van Gijs Kronenburg, houtkoper te Langbroek, om 148 gulden te betalen ter voldoening van de koopprijs van de drie vette varkens die Vermeulen op een verkoping in de herberg "De Lindeboom" te Langbroek had gekocht. Door het in gebreke blijven van de betaling wordt Twijnstraat 16 in beslag genomen en publiekelijk verkocht. Het brengt 2400 gulden op.

In 1872 koopt B. Segbers het pand en vestigt daarin zijn manufacturenhandel. Hij vraagt in 1903 een bouwvergunning aan voor de 'Wederopbouw van het door brand vernielde gebouw'. Na de herbouw komt het huis in 1909 in handen van de vleeshouwer Barend de Vries die zijn slagerij heeft in het naastgelegen huurpand nr. 18. Rond 1918 verhuist De Vries naar Twijnstraat 16 waardoor dit vele jaren een slagerij wordt.

Twijnstraat 18 en Nicolaasstraat 6 en 8.

De transportakten die vanaf 1611 over Twijnstraat 18 handelen, spreken steeds van een huis en hofstede aan de Twijnstraat, een huis aan de Nicolaassteeg, een poortweg aan de Nicolaassteeg en nog een camer erachter (soms een somerkeukentgen genoemd). Op deze huizen rustten oudeigens van 8 stuiver t.b.v. van het Bartholomeus Gasthuis.

Tot in 1881 refereert men nog aan deze oudeigens van 40 cent.

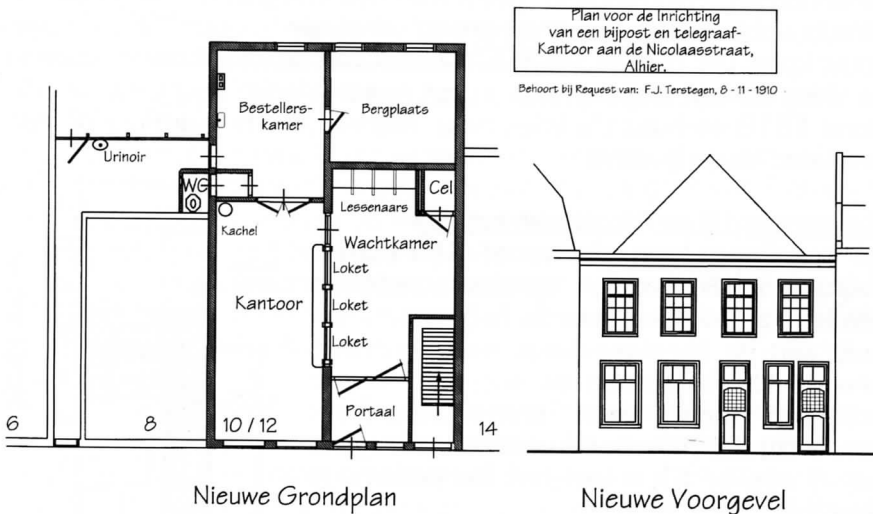
De ligging van de huizen, op de vorige bladzijde alleen voor oriëntatie van de lezer op een tekening weergegeven, blijft tot ca. 1800 bestaan. De poortweg, waar het slachtvee nog doorliep toen in Twijnstraat 18 een slagerij was gevestigd, is nu nog terug te vinden in de vorm van het gangetje naar de fietsenmaker.

Nicolaasstraat 6 is pas in 1930 afgescheiden van dit oude perceel, toen het werd verkocht door timmerman Mercelis van de Brandt aan schilder J. van de Rijst.

Nicolaasstraat 10 en 12. Achter Nicolaasstraat 10 en 12 stond een huisje dat zijn toegang had via de poortweg (zie tek. vorige blz.). Dit blokje van drie huisjes is in 1857 door de eigenaar, ijzerkoper Jan Mecklenbroick, zo goed als nieuw opgebouwd. De voorgevel van het pand is 1 meter naar voren geplaatst en op de huidige rooilijn gezet en het pand kreeg toen de nu nog bestaande vorm.

Jan Mecklenbroick was ook eigenaar van Twijnstraat 18 en Nicolaasstraat 6 en 8.

Van 1911 tot 1938 was op de begane grond een Hulppostkantoor gevestigd.

*De inrichting van het Postkantoor in de Nicolaasstraat
(overgetekend van een bouwtekening, Si.).*

Terug naar de Grutter.

Bij onze rondgang langs de huizen waren we bij Twijnstraat 14 gestoten op de grutterij van Cornelis Kuijk. Op de bijzondere plaats van dit huis in dit Steen-Goed komen we hier terug. Daarbij kunnen we niet om de grutten heen.

Onder grutten verstaan we gort dat tot kleinere stukjes is vermalen of gebroken (wat een klein grut); men sprak ook wel van gebroken gort. Onder gort wordt verstaan gepelde graan- en boekweitkorrels.

De grutter, ook wel gorter, grut- of gortmolenaar genoemd, was meestal ook winkelier. Hij verkocht naast de door hem zelf gemaakte gort en grutten ook andere 'droge' waren zoals erwten, bonen, zaad en meel.

De grutmolens werden meestal aangedreven door paardekracht, het waren zgn. rosmolens. Een of twee paarden liepen in het rond, hun ogen afgeschermd, een boom trekkende die aan een zware verticale as was verbonden waardoor deze ging draaien. Door middel van tandwielen werden de breekstenen in beweging gebracht waartussen de gort werd gepeld en gebroken.

Grutteneters. De eetgewoonten van de gewone man zijn mede af te leiden uit het relatief grote aantal grutters die we in de Twijnstraat aantreffen. Van Volderbrug tot Tolsteegpoort komen we rond 1700 minstens 4 grutters tegen. Tot het eind van de 18de eeuw, vóór de komst van de aardappel, schafte de dagelijkse pot bij de gewone man grutten. Gegevens over de voeding in gast- dol- en weeshuizen spreken voor zich.

Als voorbeeld rond 1650 het weekmenu van een gasthuis, dus voedsel voor zieken. Het ontbijt bestond uit een snee brood van rogge en tarwemeel met melk. Het middagmaal was om de dag gort met boter en zoete melk. Het avondmaal was steeds: Gort met melk of karnemelk.

Ook van Dolhuizen kennen we zo'n opgave. Er werd daar niet ontbeten. Twee dagen per week was het middagmaal: Gort met gerookt of gezouten vlees. Drie dagen per week was de avondschaft: Gort met melk.

Helemaal gortig was het menu aan boord van schepen. Elke dag begon men met de vroegkost: 'een back grutte met een pekel Haringh als die te sloop zijn'. Afwisselend om de dag was het middageten, tenminste als de voorraden nog toereikend waren: 'een back grauwe Erten en een stockvis met doop' of een 'back grauwe Erten met een pont Vleys'.

Maar aan het eind van de reis werd niet zelden 21 maal per week gort gegeten. Niet voor niets werden zeelui uitgescholden voor grutteneters.

Een Vermaarde Grutterij.

Jan Finjé koopt in 1724 de grutterij, op een publieke veiling, van de weduwe van Cornelis Kuijk. Een indruk van de inrichting van die grutterij krijgen we uit de beschrijving in de veiling-annonce en in de transportakte:

'... een voorname weldoortimmerde en ten nering staende hujsinge en erve, zijnde **een Vermaarde Grutterij** in het Wijstraat aan de oostzijde, daar de Niewpoortse Grutmolen uijthangt, ... thans bij de eerste verkopersse bewoond en gebruikt ... voorsien met verscheiden ruijme vertrekken, kamers, kelders en kluijse met een hegtstercke grote schuur, daerinne de Grutterije, in welke mede bij desen verkogt worden, twee suffisante grutmolens, vier Buijlekisten met zijn buijlen, ses Tobben, twee kisten daar de grutten in werden gegoten, twee Eesten met zijn IJserwerk en twee Waijeren, ... en stallinge daeragter, ... zijn uijtgang met een ruijme poort in de St. Nicolaassteeg voor wagen en paard ...'

De hierin genoemde en niet meer dagelijks gebruikte termen verdienen enige toelichting: Voordat de gort werd gebroken in de grutmolen, werd de gort eerst gedroogd op een 'Eest'. Dit was een verwarmde stenen vloer, bedekt met een ijzeren plaat, waarop de gort werd uitgespreid. Na het malen werden de grutten van het kaf gescheiden in een luchtstroom die door een 'Waaier' werd veroorzaakt en met een zeef die een 'Buil' werd genoemd.

Na enkele generaties grutters wordt deze "**Vermaarde Grutterij**" in 1840 verkocht aan de aannemer Van der Grindt. Bij deze transactie wordt een voorwaarde gesteld:

'De koper zal, evenmin als zijn opvolger, de grutterij-affaire in de voorschreven huizinge mogen voortzetten'.

Naar de reden voor het opnemen van deze voorwaarde kunnen we slechts gissen: Hadden de grutters in de buurt daar de hand in, omdat de klad in de gruttersnering zat?

Hoe het ook zij, voor aannemer Van der Grindt was dat geen enkele beperking: U weet het, hij begon, zoals in de vorige eeuw gebruikelijk, gelijk alle ruimte op te vullen met kleine huisjes.

Precies op de plaats van de grutterij, die Cornelis Kuijk in 1703 bouwde en die anderhalve eeuw daarna werd afgebroken, is nu in 1994, weer anderhalve eeuw daarna, een supermarkt gebouwd door grootgrutter Albert Heijn.

De pendule van de tijd.

Het is een komen en een gaan in de historie, niet alleen van grutters maar ook van kleine huisjes. De huisjes in de Grutterspoort, die in de naam van licht, lucht en welzijn triomfantelijk werden afgebroken, zijn weer verrezen. Niet als huis 'met erf' maar 'met galerij'. Het lelijke gat dat in de gevelrij was geslagen door het Zusterhuis en waarnaar we 70 jaar hebben moeten kijken is weer gedicht. Ook de rotte kies in de Nicolaasstraat, jarenlang van een 'noodvulling' voorzien in de vorm van een lelijke schutting, wordt weer gaaf gevuld. De geveltjes die nog te redden waren, staan er weer gezond bij. Alles is weer - even - terug: de grutter, de huisjes, de gevels. Ik ben wel blij met mijn nieuwe Twijnstraat.

Dirk van Sichem.

*Grutter;
naar Jan Luyken (1694).*

Noten:

- 1- N. van de Monde, deel 1, p 277.
In de straten die toegang gaven tot de kerkhoven lagen vaak roosters om honden en andere dieren tegen te houden.
- 2- Buurtboek Twijestraat benedeneind. GAU/inv.nr. 169.
- 3- Cornelis Gijsbertsz. Portengen werd in 1583 benoemd tot lid van de Broederschap die het Dolhuijs beheerde. In 1604 is hij één van de executeurs van het testament van Evert van de Poll.
- 4- Bart Klück, Bouwhistorisch rapport Twijnstraat 12, 1-7-1992.
- 5- 'Lediger' heeft meestal een betekenis van 'vrij, onbekommerd'.
In dit geval kan het betekenen: Vrije zelfstandige kleermaker, maar ook vrije rentenierende, in ruste zijnde kleermaker.

Het Utrechts
Monumentenfonds
heeft voor de uitgave
van dit nummer van
STEEN-GOED
een financiële bijdrage
ontvangen van
Albert Heijn

Uitgave:
Het Utrechts
Monumentenfonds
Tekst:
Dirk van Sichem
in samenwerking met
Wim Zwanikken
Lay-out:
Dirk van Sichem
Druk:
Drukkerij Storm

STEEN-GOED verschijnt 4x per jaar